

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/55/83-89>

Əli Qasimov

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

doktorant

<https://orcid.org/0009-0003-9826-3553>

aliisa666@yahoo.com

Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin semantik funksiyaları

Xülasə

Müasir ingilis dilində frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətlərinin tədqiqi leksik semantika, nitqin təşkili, dil öyrənilməsi və tərcümə nəzəriyyəsi üçün dəyərli elmi nəticələr verir. Frazeologiyanın tədqiqi mədəni fərqləri, ümumi idiomatik irsi və universal konseptual metaforları üzə çıxarır. Geniş miqyaslı korpusların və hesablama alətlərinin meydana çıxması frazeoloji tədqiqatlarda keyfiyyətə yeni mərhələ açmışdır. Korpus dilçiliyi idiomların istifadəsində tezlik nümunələrinin, kollokasiya meyillərinin və diaxron dəyişikliklərin müəyyənləşdirilməsinə imkan verir. Hesablama frazeologiyası isə təbii dilin emalı maşın tərcüməsi, mətnin emosional tonunun analizi və dilin avtomatik generasiya modelləri kimi sahələrin inkişafına kömək edir. İrəliləyişlərə baxmayaraq, frazeologiya ilə sintaksis arasında dəqiq sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi, sərhəd xarakterli nümunələrin kateqoriyalasdırılması və universal tipologiyaların işlənilib hazırlanması kimi məsələlər hələ də aktualdır. Gələcək tədqiqatların idraki, korpus əsaslı və hesablama yanaşmalarını integrasiya edərək, frazeoloji araşdırmaların sahəsini multimodal və mədəniyyətlərarası diskursa qədər genişləndirməyə ehtiyac vardır. Müasir ingilis poeziyasında frazeoloji vahidlərin inkişafı dil və mədəniyyət arasında dinamik əlaqəni ön plana çıxarır. Şairlər bu ifadələrdə dəyişmə və yenilikləri davam etdirdikcə, ünsiyyət və mənanın inkişaf edən təbiəti haqqında yeni fikirlər meydana çıxır. Bir vaxtlar sabit birləşmə kimi anlaşılan frazeoloji vahidlər çağdaş şairlər üçün çevik və çoxşaxəli alətlə çevrilərək, onlara şəxsiyyəti, tarixi və müasir həyatın mürəkkəbliklərini araşdırmağa imkan verir. Bu yolla, onlar poetik dilin davam edən təkamülündə və poeziyanın dünya haqqında anlayışları əks etdirmə və formalaşdırma prosesində həlledici rol oynayır. Tədqiqatda bu məsələlər elmi-nəzəri təhlilə cəlb edilir.

Açar sözlər: dil, söz, ifadə, frazeoloji vahid, semantika, üslub

Ali Gasimov

Nakhchivan Teachers Institute

PhD student

<https://orcid.org/0009-0003-9826-3553>

aliisa666@yahoo.com

Semantic Functions of Phraseological Units in Modern English

Abstract

The study of the semantic features of phraseological units in modern English yields valuable scholarly insights for lexical semantics, discourse organization, language learning, and translation theory. Research in phraseology reveals cultural differences, a shared idiomatic heritage, and universal conceptual metaphors. The emergence of large-scale corpora and computational tools has ushered in a qualitatively new stage in phraseological studies. Corpus linguistics enables the identification of frequency patterns, collocational tendencies, and diachronic changes in the use of idioms. Computational phraseology, in turn, contributes to the advancement of fields such as natural language processing, machine translation, sentiment analysis, and automatic language generation models.

Despite these advances, issues such as defining clear boundaries between phraseology and syntax, categorizing borderline cases, and developing universal typologies remain unresolved and continue to be relevant. Future research needs to integrate cognitive, corpus-based, and computational approaches, thereby expanding the scope of phraseological studies toward multimodal and intercultural discourse. The development of phraseological units in contemporary English poetry highlights the dynamic relationship between language and culture. As poets continue to modify and innovate these expressions, new insights emerge into the evolving nature of communication and meaning. Phraseological units, once perceived as fixed combinations, have become flexible and multifunctional tools for contemporary poets, enabling them to explore identity, history, and the complexities of modern life. In this way, they play a decisive role in the ongoing evolution of poetic language and in the process by which poetry reflects and shapes understandings of the world. These issues are subjected to scholarly and theoretical analysis in the present study.

Keywords: *language, word, expression, phraseological unit, semantics, style*

Giriş

Frazeoloji vahidlər (idiomlar) dilin leksik-semantik sistemində xüsusi yer tutur və həm gündəlik, həm də rəsmi nitqdə geniş istifadə olunur. Onlar təkcə sözlərin birləşməsi deyil, həm də mədəniyyətin, tarixi təcrübənin və xalq düşüncə tərzinin daşıyıcılarıdır. Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin istifadəsi dilin ekspressivliyini artırır və nitqin obrazlılığına xidmət edir. Bu baxımdan, frazeoloji vahidlərin semantik funksiyalarını araşdırmaq həm dil öyrənənlər, həm də dilçi tədqiqatçılar üçün aktualdır. “Hər hansı milli dilin frazeologiyasının dərinədən öyrənilməsi həmin dilin tam mənimsənilməsində əsas halqadır və eləcə də dilin daşıyıcılarının zəngin, rəngarəng və bir qədər də sirli aləmlərinə açılan pəncərədir” (Mirzəyeva, 2009, s. 25). Müasir dövrdə qloballaşma və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə ingilis dili beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi getdikcə daha çox yayılmışdır. Bu kontekstdə, frazeoloji vahidlərin düzgün başa düşülməsi və istifadəsi, xüsusən ikinci dil kimi ingilis dili öyrənənlər üçün, qarşılıqlı anlaşılanın təmin olunmasında vacib rol oynayır. Bundan əlavə, frazeoloji vahidlərin semantik funksiyalarının təhlili leksik-semantik araşdırmaların inkişafına səbəb olur və dilin funksional xüsusiyyətlərini daha dərinədən anlamağa imkan yaradır.

Bu tədqiqatın materialı müasir ingilis dilində geniş istifadə olunan frazeoloji vahidlərdən ibarətdir. Frazeoloji vahidlərin semantik analizinə əsaslanan klassik və funksional-linqvistik metodlardan istifadə edilmişdir. Bu metodlarla frazeoloji vahidlərin leksik tərkibi, metaforik strukturu, kontekstual istifadəsi və kommunikativ funksiyası araşdırılmışdır.

Tədqiqat

Frazeoloji vahidlər leksikologiya və semantikanın ayrılmaz hissəsidir və tez-tez quruluşu, mənası və ünsiyyətdə istifadəsi baxımından araşdırılır. Onlar dilin həm strukturunu, həm də mədəni çalarlarını başa düşmək üçün vacib dil elementləridir. Bundan başqa, onlar hər bir dildə millilik keyfiyyətlərini qoruyan dil vahidləridir. Müasir dövrdə bu və ya digər dildə istifadə olunan vahidlər arasındakı sistem münasibətlərlə yanaşı, onların milli semantik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi də diqqət mərkəzindədir (Mirzəyeva, 2018, s. 120). Frazelogiyanın müasir inkişaf mərhələsində, xüsusilə nəzəri istiqamətlərin və meyillərin inkişafına maraq artmışdır ki, bunlar əsrlər boyu toplanmış zəngin frazeoloji materiala fərqli baxış bucağı ilə yanaşmağa və onu daha diqqətlə anlamaq və tədqiq etməyə imkan verir (Hajiyeva, 2024, s. 89).

Frazeoloji vahidlərin çoxu mahiyyət etibarilə metaforikdir. Onlar sözlərin birbaşa, həqiqi mənalarından kənarda olan anlayış və hərəkətləri ifadə etdiyi dolaylı ifadələrdir. “Metafordan istifadə qavramının ayrılmaz hissəsi kimi qəbul olunur, bu isə koqnitiv mexanizmi ortaya çıxarır” (Naciscione, 2010, s. 17). Metaforu insanların özlərini və dünyanı anlama vasitəsi olan fundamental zehni qabiliyyətdir hesab edirlər (Raymond & Gibbs, n.d.).

Metaforlar çox vaxt anlayışlarımızın, emosiyalarımızın və hərəkətlərimizin dərk edilməsinə təsir göstərir. Bu mənada, aşağıdakı nümunələr səciyyəvidir:

An (or one's) ace in the hole (Məmmədşadə, 2008, s. 10). Bu ifadə hələ istifadə olunmamış, amma lazım olduqda böyük fayda verə biləcək gizli üstünlük və ya strategiyayı bildirir. Məsələn: *She kept her ace in the hole until the final round of negotiations* (O, son danışıqlar raunduna qədər gizli üstünlüyünü saxladı).

Avoid smb. (or smth) like the plague (Məmmədşadə, 2008, s. 24). Bu ifadə bir şəxsədən və ya vəziyyətdən mümkün qədər qaçınmaq, ondan uzaq durmaq mənasını verir. Məsələn: *He avoids office gossip like the plague* (O, ofisdəki söhbətlərdən mümkün qədər uzaq durur). İngilis dilində fonetik baxımdan yaxın olan sözlər frazeoloji vahidlərin tərkibində müxtəlif anlamlarda işləyə bilər. Məsələn: *solidly adv (elektr) starr: Solidly earthed / grounded power network (starr geerdetes Netz)*. This technology has emerged from the research stage and is solidly into the development phase (*ist aus dem Forschungsstadium heraus und befindet sich nun mitten in der Entwicklungsphase*). Burada möhkəm, bərk, sabit mənasında olan *solidly* sözünün iştirakı ilə *solidly earthed / grounded power network* (möhkəm torpaqlanmış / yerə bağlı enerji) şəbəkəsi ifadələri yaranmışdır. Sözün işləndiyi müstəqil cümləyə nəzər salaq: *This technology has emerged from the research stage and is solidly into the development phase* (Bu texnologiya tədqiqat mərhələsini başa vurub və artıq tamamilə inkişaf mərhələsinə keçib) (Roland, 2011, s. 447).

Həllolma qabiliyyəti, həllolma dərəcəsi anlamını verən *solubility* sözü aşağıdakı məqamlarda işlənir: *Solubility of major contaminants in dry saturated steam* (Quru doymuş buxarda əsas çirkləndiricilərin həllolma qabiliyyəti), *Contaminant solubility in steam* (buxarda çirkləndiricilərin həllolma qabiliyyəti), *Solubility in dry steam decreases as the steam expands* (Quru buxarda həllolma qabiliyyəti buxar genişlədikcə azalır), həll olunan, çözülmə anlamını verən *soluble* aşağıdakı cümlələrin quruluşunda fəal iştirak edir. *These compounds are more soluble in water* (Bu birləşmələr suda daha yaxşı həll olunur), *These impurities are only moderately soluble in hot water* (Bu çirkləndiricilər isti suda yalnız nisbətən həll olunur / nisbətən az həll olunur) (Roland, 2011, s. 447). Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin semantik funksiyası dilin zənginliyinə, ifadəliliyinə və idiomatik xarakterinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Onların semantik funksiyalarının əsas istiqamətlərinə ümumi baxış aşağıdakı kimidir:

1. Mürəkkəb fikirlərin yığcam ifadəsi. Frazeoloji vahidlər danışanlara və yazanlara mürəkkəb düşüncələri, emosiyaları və ya anlayışları yığcam və çox vaxt daha təsirli şəkildə ifadə etməyə imkan verir. Məsələn, *“break the ice”* və ya *“bite the bullet”* kimi ifadələr geniş izaha ehtiyac olmadan konkret ideyanı kompakt formada çatdırır. *“He had to bite the bullet and admit his mistake”* ifadəsi çətin qərarı qəbul etmək və ya narahat vəziyyətə dözmək kimi mürəkkəb bir ideyanı yığcam şəkildə ifadə edir.

2. Təsviri Obrazlılıq və Emosional Təsir Yaratmaq. Frazeoloji vahidlər çox vaxt güclü obrazlar və emosiyalar oyadan metaforik mənələrə əsaslanır. Onların məcazi təbiəti dili daha canlı, təsirli və yadda qalan edir. Nümunə: *“She is on cloud nine”* ifadəsi kimsənin xoşbəxtlikdən sanki havada üzməsi obrazını yaradır və emosional təsiri gücləndirir.

3. Mədəni və sosial biliklərin ifadəsi. Bir çox frazeoloji vahidlər mədəni, tarixi və ya sosial əhəmiyyət daşıyır və cəmiyyətin dəyərlərini, tarixini və kollektiv təcrübələrini əks etdirir. Məsələn, *spill the beans* və ya *let the cat out of the bag* ifadələrinin qədim ənənələrlə bağlı tarixi kökləri vardır və onların müasir ingilis dilində işlədilməsi bu ortaq bilikləri əks etdirir. *To be a man of the world* ifadəsi təcrübə və müdriklik mənasını bildirir və cəmiyyətin yetkinlik və dünyagörüşü ilə bağlı dəyərlərini əks etdirir. Frazeoloji vahidlərin mürəkkəb fikirləri, duyğuları və ya anlayışları yığcam, çox vaxt daha canlı şəkildə ifadə etməsi onların semantik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə keyfiyyətlərindən biri güclü obrazlar və ya emosiyalar doğuran metaforik mənələrə əsaslanır. “Müasir frazeologiyanın inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, məhdudiyyət prinsiplərinin, qeyri-frazeoloji tipə aid olan sabit söz birləşmələrində frazeoloji söz yığımı prinsip məhdudiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi frazeologiyanın ümumi nəzəriyyəsinin inkişafı nəticəsində mümkün olmuşdur” (Abdullayeva, 2018, s. 3). Onların obrazlı təbiəti dili daha canlı, cəlbəedici və yaddaqalan edir. Məsələn, *she is on cloud nine* ifadəsi xoşbəxtliyin dərəcəsini çoxaldır.

Frazeoloji vahidlər mədəni və sosial məlumatların çatdırılmasında da semantik imkanlara malikdir. Onlar cəmiyyətin dəyərlərini, tarixini və kollektiv təcrübələrini əks etdirən mədəni, tarixi

və ya sosial əhəmiyyət daşıyır. Məsələn, *let the cat out of the bag* ifadəsi qədim təcrübələrdən qaynaqlanır və onun müasir ingilis dilində istifadəsi buna dair ortaq biliyi əks etdirir. Və ya *to be a man of the world* yetkinlik və dünyəvi biliklərlə bağlı ictimai dəyərləri əks etdirən təcrübəni nəzərdə tutur.

4. Axıcılığı və təbiiliyi gücləndirmək. Həm şifahi, həm də yazılı nitqdə frazeoloji vahidlər ifadəni daha təbii və axıcı göstərmək üçün istifadə olunur. Ana dili daşıyıcıları tez-tez frazeoloji vahidlərdən istifadə edərək dilin idiomatik ifadələrinə bələd olduqlarını nümayiş etdirirlər. Bu, həmçinin, dil icması daxilində yaxınlıq və mənsubiyyət hissi yaradır. *It's a piece of cake* (asan bir şey) ifadəsi gündəlik danışığı daha səmimi və danışiq üslubuna uyğun edir.

5. Nəzakət funksiyasını yerinə yetirmək. Bəzi frazeoloji vahidlər danışanlara sərt, narahat və ya tabu mövzuları yumşaltmağa, beləliklə də nəzakəti qorumağa və ya birbaşa ifadədən yayınmağa imkan verir. Məsələn, *pass away* ifadəsi *die* (ölmək) sözünün yerinə işlədilir və həssas məlumatı daha yumşaq şəkildə çatdırır. *He's in a better place* ifadəsi bir şəxsin öldüyünü bildirməyin yumşaldılmış formasıdır və frazeoloji vahidlərin evfemistik funksiyasını nümayiş etdirir. Nəzakətin təmini və mənfi hisslərdən yayınma hallarının frazeoloji birləşmələrlə ifadəsində semantik cəhətlər mühüm rol oynayır. Bu xüsusiyyətlər sərt və qaba danışığın təsirini azaltmağa imkan verir, beləliklə, nəzakəti təmin edir.

6. Yumor və zarafatlılığı təmin etmək. Frazeoloji vahidlər dilə yumor, istehza və ya zarafatçılıq qatmaq funksiyasını da yerinə yetirə bilər. Söz oyunundan, qəliz ifadə və yumoristik idiomlardan söhbətləri əyləncəli etmək və ya onlara yüngüllük gətirmək üçün geniş istifadə olunur. *When pigs fly* ifadəsi mümkünsüzlüyü gülməli şəkildə ifadə edir, həm yumor, həm də qeyri-mümkünlüyün güclü təsvirini təqdim edir. İfadə müsbət çalar vermək xüsusiyyəti ilə də seçilir.

7. Əxlaqi tövsiyələr vermək və ya tərbiyəvi təsir göstərmək. Frazeoloji vahidlərin bir növü olan atalar sözləri tez-tez həyat dərsləri, əxlaqi göstərişlər və ya praktik məsləhətlər verir. Onlar yadda qalan, asan anlaşılan formada təqdim olunduqları üçün nəsillərarası hikmətin qorunmasına xidmət edir. Məsələn, *"A stitch in time saves nine"* ifadəsi kiçik problemləri böyüməmişdən əvvəl həll etməyin faydaları barədə praktik bir dərs verir.

8. Mətnin və nitqin bütövlüyünü təmin etmək. Frazeoloji vahidlər diskursun bütövlüyünü gücləndirmək, ideyaları əlaqələndirmək və mətnin və ya söhbətin axıcılığını təmin etmək üçün gərəkli faktlardır. Ortaq dil vasitələrinə əsaslanmaqla onlar şifahi nitqdə və ya yazıda fikirlər arasında əlaqə yaradır. Məsələn, *as a matter of fact* və ya *to put it simply* kimi ifadələr izah gətirmək və ya ideyanı möhkəmləndirmək üçün istifadə olunan frazeoloji vahidlərdir. Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlər həm ünsiyyətin strukturuna, həm də semantikasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Onlar ideyaların ifadə olunma tərzini formalaşdırmaqda, danışanlar arasında əlaqə yaratmaqda və dilin zənginləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Frazeoloji vahidlərin məcazi, mədəni və ifadəli xüsusiyyətləri onları gündəlik dilin istər rəsmi, istərsə də qeyri-rəsmi səviyyəsində əvəzolunmaz dil faktlarına çevirir. Frazeoloji vahidlər dilin tarixi boyu mövcud olmuş və mövcudluğunu bu gün də davam etdirməkdədir. Frazeologiya xalqın zəngin tarixi təcrübəsini əks etdirərək əmək, gündəlik həyat və mədəniyyət haqqında təsəvvürləri ifadə edir (Ogdanova, 2000).

Yazılı və şifahi nitqdə sərbəstliyin və təbiiliyin artırılması frazeoloji vahidlərin semantik xüsusiyyətlərindəndir. İngilis dilində idiomatik ifadələrin mahiyyətinə bələd olanlar tez-tez frazeoloji vahidlərlərdən istifadə edirlər. Mənəvi və ya praktik məsləhətlərin qaynağı olan atalar sözləri daha çox üslub imkanlarına malikdir. Frazeoloji vahidlərin bir növü olan atalar sözləri yadda qalan, asan başa düşülən formada həyat dərsləri, əxlaqi göstərişlər və ya əməli məsləhətlər verir. Bu cür ifadələr ənənələrə söykənir və nəsillər boyu müdrikliyin qorunmasına kömək edir. Məsələn, *"A stitch in time saves nine"* atalar sözü kiçik problemləri daha böyük problemlərə çevrilməmişdən əvvəl həll etməyin faydaları haqqında praktik dərs verir. Frazeoloji vahidlərin danışiq və ya mətnin axarını saxlayacaq şəkildə fikirləri bir-birinə bağlaması və nitqdə ahəngdarlığı gücləndirməsi onların üslub xüsusiyyəti kimi diqqəti cəlb edir. Onlar ortaq linqvistik resurslardan istifadə ilə ifadələr və ya söhbətin hissələri arasında əlaqələr qurmağa kömək edir. Məsələn, *as a matter of fact, to put it simply* fikri aydınlaşdırmaq və ya ideyaları gücləndirmək üçün istifadə olunan ifadələrdir.

Beləliklə, müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin semantik funksiyası müxtəlifdir, həm ünsiyyət quruluşuna, həm də üslubuna kömək edir. Onlar fikirlərin necə çatdırılmasında, danışanlar arasında əlaqə yaratmaqda və dili zənginləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Onların obrazlı, mədəni və ifadəli xüsusiyyətləri gündəlik dildə həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi qarşılıqlı əlaqə üçün imkan yaradır. Frazeoloji vahidlərin semantik potensialına çoxmənalılıq, yəni kontekstdən asılı olaraq bir neçə mənə daşımaq (məsələn, *the last straw* (həm “sonuncu çöp”, həm də “səbir kasasını daşıran son damla” mənasında), genişlənmə, yəni məcazi mənaların yeni sahələrə tətbiqi, mədəni assosiasiyalar (ortaq mədəni irsi və ya tarixi hadisələri xatırlatmaq), kontekstual yenidən yozum (siyasi, sosial və ya texnoloji diskursda yeni assosiasiya və mənə yaratmaq) daxildir. Frazeoloji vahidlərin üslubi və semantik ölçülərinin araşdırılması dil nəzəriyyəsinin inkişafına kömək edir, o, dildə sabitlik və yaradıcılıq arasındakı qarşılıqlı əlaqəni üzə çıxarır, semantik dəyişikliklərin idraki və mədəni dəyişiklikləri necə əks etdirdiyini göstərir, frazeoloji variasiya və modifikasiyanın tipologiyalarını zənginləşdirir, funksional üslubşünaslıq və diskurs təhlili üçün empirik məlumatları çoxaldır.

Müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlərin üslubi və semantik imkanları onların kommunikativ gücünün əsasını təşkil edir. Bu ölçülərin tədqiqi nəzəri dilçiliyi zənginləşdirir, dilin praktiki tətbiqlərini gücləndirir və dilin sosial dəyişikliklərə necə uyğunlaşdığını daha dərin başa düşməyə imkan verir. Sürətli qloballaşma və texnoloji təsirin hökm sürdüyü dövrdə belə tədqiqatlar ingilis frazeologiyasının incəliklərinin və ifadəliliyinin tanınmasını, qorunmasını və effektiv şəkildə öyrədilməsini təmin edir. Frazeoloji vahidlərin üslubi və semantik tədqiqi dilin strukturu, mənası və konteksti arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə daha dərin baxış imkanını yaradır. Semantik baxımdan onlar çoxmənalılıq, məcazi genişlənmə və konnotativ qatların formalaşmasına şərait yaradır, üslubi cəhətdən isə yumor, ironiya, vurğu və intertekstual rezonans yaratmaq üçün dəyişdirilə bilər. Üslubi-semantik cəhətlərin başa düşülməsi yalnız dil nəzəriyyəsini zənginləşdirməklə qalmır, həm də müasir ingilis dilində semantik tipologiyaların və üslubi təsnifatların təkmilləşdirilməsinə kömək edir. Frazeoloji birləşmələr dildən itib getmir, yəni keçici xarakter daşımır, onlar bəzən mənalarından uzaqlaşsa da, yeni mənalar qazanır.

Fikir və duyğuların asanlıqla ifadə edildiyi frazemlər atalar sözləri və məsəllərdə daha çox ifadəli nitq vasitəsidir. Xalqın düşüncələrinin, adət-ənənələrinin orijinal vasitəçisi olan, varlıq və zəka zənginliyini ifadə edən frazeologizmlərin zənginliyi dildə çox işlədilməsi alimlərin diqqətinə səbəb olmuşdur. Bir sıra frazeoloji vahidlər, məsələn, *under the shadow of* insan düşüncəsinin nəticələrini əks etdirən mürəkkəb dil sisteminin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətini göstərir. İngilis dilində *shadow* (kölgə) sözü müxtəlif elm sahələrində geniş tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Dilçilik araşdırmalarında ingilis dilində *of* qoşması ilə işlənən söz birləşmələrinin işlənmə tezliyi və nəticədə onun bütün ingilis dilindəki qoşmalı söz birləşmələrinin təxminən 70%-ni təşkil etməsi və bütün üslublar üçün səciyyəvi olması qeyd edilir. “2300–2500 işarəlik çap səhifəsində bir bədii ədəbiyyatda 16, 3 elmi nəsrə isə 17 *of* qoşması ilə işlənmiş belə vahidlərə rast gəlinir” (Suçkova, 1998, s. 5). British National Corpus (BNC) statistikasına görə, *under the shadow of* ifadəsi ən çox bədii üslubda (13), qeyri-akademik (9) və akademik (7) üslublarda, həmçinin, qəzet dilində (5) işlənir. Tədqiq olunan 500 korpus nümunəsindən 121-i (24%) əsas meyara – mənfi subyektiv-qiyətləndirici komponentə uyğun gəldiyinə görə təhlil üçün seçilmişdir (Arsentyeva, 1989, s. 47). Frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətləri dedikdə onların mənası və mənaya xas xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur. Daha dəqiq desək, bu, frazeoloji birləşmənin yalnız tək-tək sözlərin mənasından ibarət olmayıb, bütöv olaraq spesifik mənəni ifadə etməsi, həm də bu mənənin müəyyən kontekstə, emosiyaya və ya kommunikativ funksiyaya bağlı olması deməkdir. Burada frazeoloji mənənin bütövlüyü, birləşmənin konkret, faktiki mənası, yəni nəyi ifadə etməsi (denotativ mənası), əlavə mənalar, emosional, qiymətləndirici çalarlar, ironiya, hörmət və s. kimi əlavə semantik elementləri (konnotativ mənası) əsas məsələdir.

Ümumiyyətlə, frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətləri onların mənasının bütövlüyü, metaforikliyi, emosional və qiymətləndirici çalarları və kontekstə bağlılığı ilə müəyyən olunur. Müasir ingilis dilinin frazeoloji vahidləri lüğət tərkibinin mühüm hissəsini təşkil edərək mədəni irsi, idrak nümunələrini, eləcə də özünəməxsus semantik mexanizmləri əks etdirir. Həm sinxron, həm də diaxron yanaşmalar, eləcə də korpus əsaslı məlumatlar əsasında aparılan araşdırmalar göstərir ki, bu

xüsusiyyətlər ingilis dilinin ifadə və ünsiyyət imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirir. Frazeoloji vahidlərin tədqiqi uzun müddətdir ki, dilçilikdə mərkəzi mövqedə dayanır. Müasir ingilis dilində frazeolər yalnız lüğətin zənginləşməsinə deyil, həm də məcazi mənə, emosional çalar və sosial-mədəni incəliklərin çatdırılmasına xidmət edir. Onlar forma baxımından stabillik nümayiş etdirir, lakin çox vaxt müəyyən semantik qeyri-şəffaflıq da göstərilir.

Müasir ingilis dilində frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətləri, xüsusilə çoxmənalılıq və sinonimlik aspektləri zəngindir. Onların mənasının onun ayrı-ayrı komponentlərinin mənasından çıxarıla bilmə dərəcəsi semantik cəhətlərinin müəyyənləşməsində əsas rol oynayır. Frazeoloji vahidlər çox vaxt metafor və metonimiyaya əsaslanır. Semantik motivasiya müəyyən frazemə məhz həmin mənəyə malik olmasının səbəbini izah edir, bu da çox vaxt metaforik proyeksiya və ya tarixi kontekstdən qaynaqlanır. İngilis dilinin frazeoloji birləşmələrini semantik baxımdan üç qrupa ayırmaq olar:

1. Tam şəffaf ifadələr. Bu ifadələrin mənası komponentlərdən çıxarıla bilir. Məsələn, *to lose one's temper* (hirsələnək).

2. Qismən şəffaf ifadələr. Bunlarda metaforik element mövcuddur. Məsələn, *to burn the midnight oil* (gecəyarısına qədər işləmək).

3. Qeyri-şəffaf ifadələr. Belə birləşmələrin hissələrindən mənə çıxarılmır. Məsələn, *red herring* (əsas mövzudan yayındıran faktor).

Frazeoloji birləşmələrin semantik şəffaflığı öyrənmə asanlığına təsir göstərir, qeyri-şəffaf idiomlar başqa dilin nümayəndələri üçün daha çətin olur. Frazeoloji vahidlərdə çoxmənalılıq və semantik genişlənmənin əhəmiyyəti çoxdur. Konstruktiv dilçilik baxımından frazeoloji vahidlər sosial razılaşma əsasında formalaşmış dil konstruksiyalarının kateqoriyalasdırılmasına töhfə verir. Bu baxımdan insan dilləri konstruksiyaların məcmusu kimi təsvir oluna bilər (Gobbo, 2019, s. 79). Bəzi frazeolər kontekstdən asılı olaraq bir neçə mənə qazana bilər. Məsələn, *to break the bank* ifadəsi hərfi mənədə “qumarxanadakı pulu tükətmək”, məcazi mənədə isə “çox baha olmaq” deməkdir. Çoxmənalılıq frazeoloji birləşmələrin yeni ünsiyyət situasiyalarına uyğunlaşmasını təmin edir və onların dildə yaşamasına şərait yaradır.

COCA korpusu (1990-2019) üzrə müəyyən edilmişdir ki, *break the ice* 3,840, *kick the bucket* 742, *spill the beans* 1,204 dəfə istifadə edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, şəffaf və ya qismən şəffaf idiomlar gündəlik nitqdə daha çox işlədilir. Bu, onların daha asan anlaşıla bilməsi ilə bağlı ola bilər. Bir çox vahidlərin semantik xüsusiyyətləri tarixi dəyişikliklərin məhsuludur. *by and large* (ümumilikdə) ifadəsi dənizçilik terminologiyasından, *throw in the towel* (təslim olmaq) isə boksdan götürülmüşdür. Zamanla sözün hərfi mənası unudularaq ifadələrdə semantik qeyri-şəffaflıq artmışdır.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, müasir ingilis dilində frazeoloji vahidlər bir neçə əsas semantik funksiyaya malikdir. Onlar ekspressiv funksiyanı yerinə yetirərək nitqi daha rəngarəng və emosional edir. Obrazlılıq funksiyası ilə frazeoloji birləşmələrdə konkret və abstrakt mənalar ifadə olunur. Fikrin qısa və anlaşılan formada çatdırılmasını təmin etməkdə kommunikativ funksiya böyük əhəmiyyətə malikdir. Frazeoloji vahidlərin mədəni funksiyası ingilis dilinə xas dünyagörüşünü əks etdirir. Beləliklə, frazeoloji vahidlərin semantikasının öyrənilməsi həm dilin mənasını, həm də nitq üslubunu zənginləşdirmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, R. (2018). Dildə frazeoloji vahidlərin klassifikasiyası. *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi)*, 5, 3–6.
2. Arsent'eva, E.F. (1989). *Sopostavitel'nyi analiz frazeologicheskikh edinits*. KU.
3. Gobbo, F. (2019). *Constructive Linguistics for Computational Phraseology: The Esperanto Case*. EUROPHRAS. https://doi.org/10.26615/978-2-9701095-6-3_010
4. Həjiyeva, L.E. (2024). The subject of phraseology and the problem of its systematic study. *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri*, 2, 88–92.

5. Məmmədzaadə, K. (2008). *İngiliscə-azərbaycanca-rusca frazeoloji lüğət*. Qafqaz Universiteti nəşri.
6. Mirzəyeva, A. (2018). Cümlə şəklində olan frazeologizmlər. *İpək yolu*, 2, 115–121.
7. Mirzəliyeva, M. (2009). *Türk dillərinin frazeologiyası*. Nurlan.
8. Naciscione, A. (2010). *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. John Benjamins Publishing Company.
9. Ogdanova, T.Ts. (2000). *Zoomorphic Lexicon as a Fragment of the Russian Linguistic Picture of the World*. Abstract of Candidate of Philological Sciences Dissertation. Irkutsk State Pedagogical University.
10. Raymond W., Gibbs Jr. (n.d.). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. <https://share.google/8tZlJvWIWqKt1hxiQ>
11. Roland, K. (2011). *Phraseological dictionary*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
12. Suchkova, S.A. (1998). *Substantivnoe slovosochetanie s predlogom OF v dinamike vyskazyvaniya*. Dis.kand. filol. nauk.

Daxil oldu: 04.11.2025

Qəbul edildi: 14.02.2026